

uzeti doslovno i literarno odbijaju svaku istospolnu praksu što je postalo tradicionalnim i samorazumljivim uvjerenjem u židovstvu i kršćanstvu. Autor obilno rabi manje biblijsku, a više sistematsku moralnu literaturu. No, naslov bi pretpostavljao potpunu egzegezu biblijskih tekstova u kojima se govori o homoseksualnosti (i lezbijstvu) gdje bi do izražaja došlo svako (pa i tzv. tradicionalno) tumačenje biblijske tematike. Argumente, kvalifikacije, osjetljivo i tankoćutno izražavanje, dakako i pozadi biblijskog izlaganja, autonomno poduzimaju sistematski teolozi i posebno moralisti. Postojeći svešćić trebao bi nositi i njihov odgovarajući naslov.

Nikola Hohnjec

Gisela & Dieter ANDRESSEN, [et alii], BIBLIJA, knjiga nad knjigama, nekoć i sad, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., 240 stranica, veliki format, bogato ilustrirano, na kunstdruckpapieru.

Ovo divot-izdanje o Bibliji, knjizi nad knjigama, s bogatim i poučnim tekstovima, s vrlo ukusnim, različitim i iznad svega edukativnim ilustracijama, daje uvid u vrlo složeni svijet Biblije i njezina okoliša, u knjižnicu s oko 70 knjiga vrlo različita oblika i sadržaja, mitskog i povijesnog, epskog i lirskog, vjeroispovjednog i liturgijskog, sumnjičavog i vizionarskog ... Izvrsno pomagalo za 2003. godinu koja je posvećena Bibliji.

Knjiga se nastavlja na već objavljenja međunarodna divot-izdanja *Isus, 2000 godina povijesti vjere i kulture* (KS, Zagreb 2000.), *Ljubav je jača od smrti* (KS, Zagreb, 2001.). Ovim je izdanjima hrvatska vjerska kultura vrlo obogaćena.

Knjiga je složena kao što je složena i sama Biblija. Najprije valja spomenuti izvrsne članke međunarodno priznatih stručnjaka koji vrlo informativno i nenaometljivo uvode čitatelja u tajanstveni svijet Biblije. Među člankopiscima vrlo su poznata imena u svijetu istraživanja Biblije: Dieter Andressen, Gisela Andressen, A. Fiedländer, O. Keel, A. Th. Khoury, J. Köhler, B. Lang, Mitropolit Pitirim, A. Pitta, P. Schmidt, R. J. Schreiter, Dorethee Sölle, Cl. Thomas, Ch. Wetzel, W. Zier. Njihovi su prikazi popraćeni umjetničkim slikama i poučnim crtežima koji olakšavaju razumijevanje njihovih tekstova o Bibliji. Tako se um i oko zajedno uposljuju da bi čitatelj mogao što bolje razumjeti biblijski svijet a iznad svega ono što Biblija kao »knjiga Božja« čitatelju poručuje. Pisci tematski opisuju Bibliju u svim vidovima, od arheologije do političke teologije, od ekumene do religijskog dijaloga.

Proslov knjizi teološki i pjesnički zgusnuto na jednoj stranici, poput nekog himna u čast Bibliji, napisao je *Bonaventura Duda*.

U uvodnom članku »Biblija kao Božja riječ« (str. 8-33) *Wilhelm Ziehr* raspravlja o tomu kako je Biblija sastavljena, kada je i kako nastala, te kako je ona oblikovala kulturu Europe (istočne i zapadne), kako su je gledali i čitali siromasi (Biblia pauperum, Biblija siromaha). Bibliji i življenju s njome treba zahvaliti da je latinski Zapad – srednja i zapadna Europa – uspio nadvladati stagnaciju koja je nastala propašću Rimskoga carstva. Kršćanstvo i crkve »uspjeli su od stagnacije sačuvati trajni identitet Biblije i njezino izlaganje u stalnom razračunavanju s rastućim protokom ideja raznih epoha i nacija, u ratu i miru, kroz duhovni razvoj Europe, u skladu sa skolastičkim maksimuma i razmišljanjima, s renesansom, re-

formacijom i protureformacijom, s mističizmom, prosvjetiteljstvom i kroz izobilje znanstvenih spoznaja. Biblija je stalno ostala živim izvorom nadahnute objave i nadahnjujuće snage« (*Biblija, knjiga nad knjigama*, str. 33). Njegov je prikaz kao i svi ostali prikazi popraćen brojnim ilustracijama. Na posebnim stranicama, koje su mat obilježene, ilustracije prikazuju izgled i razvoj *svitaka i kodeksa* (str. 14–15).

U članku »Bog Biblije« (str. 34–48) *Bernhard Lang* prikazuje teološki lik hebrejskoga Boga kao *ratnika* (pripovijest o izlasku iz Egipta), kao *pravnika* (pripovijest o sklapanju Saveza između Boga i njegova naroda), kao *gospodara života i vremena*. Taj Bog kojega je počeo teološki prikazivati »narod koji je živio na istočnom rubu Sredozemnog mora i bio politički beznačajan ... postao je monoteističkim Bogom najprije židovske, a zatim i kršćanske vjere i kulture« (str. 48). Na mat-stranicama (str. 44–45) slikama i crtežima prikazuje se u znaku Saveza *židovski običaji u biblijskom vremenu*.

O »Biblijskoj arheologiji« (str. 50–63) piše *Othmar Keel*. On prikazuje iskapanja u Palestini i opisuje izraelsku religiju u svjetlu arheologije. Ilustracije kojima je popraćen ovaj prikaz od vrlo su velike važnosti za čitatelja koji želi upoznati starinu i Bibliju u odnosu na starinu. Na mat-stranicama su prikazani *arheološki ostaci* koji osvjetljaju biblijski svijet (56–57). Pod naslovom »Hebrejska Biblija« (64–79) *Albert Friedländer* prikazuje velike biblijske likove, praoce i pramajke, kraljeve, proroke, pismoznance. Na mat-stranicama prikazane su umjetničke slike *žena* koje se opisuju u Hebrejskoj Bibliji (str. 70–71). *Robert J. Schreiter* prikazuje »Poruku Isusa iz Nazareta«, konačnog i definitivnog glasnika Božjega koji dovršava dugu povijest Božjega odnosa s izraelskim narodom (80–93). Na mat-stranicama done-

sene su religijske *molitve i bogoslužja* (92–93). *Dieter i Gisela Andressen* opisuju u članku »Kraljevstvo koje dolazi« (str. 94–108) svijet i glavne likove Novoga zavjeta: Ivan Krstitelj, Elizabeta i Marija, Šimun Petar, Juda Iskariotski, žene u Isusovoj pratnji, odnos Pavla i Petra. Na mat-stranicama slikovno je prikazan *Jeruzalem u kanaansko doba* (98–99) i *Jeruzalem, sveti grad triju svjetskih religija* (110–111).

Pitanju »kanona« posvetio je pozornost *Antonio Pitta*, prikazavši razvoj novozavjetnog kanona (str. 112–127). Na mat-stranicama prikazana je u slikama »Biblija siromaha« (str. 120–121), Biblija za nepismene u srednjem vijeku koji Bibliju nisu mogli čitati pa su je zato motrili, te ranokršćanska arhitektura i Biblija (128–129). Mitropolit *Pitirim* piše o »Bibliji i Ocima istočne crkve (130–145); upoznaje nas s aleksandrijskom (Klement Aleksandrijski) i antiohijskom (Ivan Zlatousti) egzegetskom školom (od II. st. nadalje), s velikim kapadoćanima (Bazilije Veliki, Grgur Nisenski), s monaškom egzegezom (Efrem Sirski, Makarije Veliki), kasnobizantskim zbirkama, s Biblijom u slavenskom svijetu. Na mat-stranicama u slikama je prikazana »pravoslavna liturgija« (146–147). Kršćansko misijsko djelovanje pod naslovom »Od misija djelom k misijama riječju« (148–161) prikazuje *Joachim Köhler*. Dotiče se osjetljivih tema o kojima otvoreno, iskreno i kritički piše. Na mat-stranicama su ilustrativno prikazana *svjedočanstva vjere* u misijskim područjima (162–163).

Peter Schmidt iznosi stav »Reformacije prema Bibliji« (164–179), osobito Lutherov stav prema Rimskoj Crkvi u odnosu na tumačenje Biblije. Raspravlja pitanje »Sola scriptura?«, Lutherov povratak Bibliji, njegov prijevod Biblije na njemački jezik te širenje Biblije zahvaljujući

pronalasku tiska (koji se dogodio kratko prije pojave reformacije, 1454.). Na mat-stranicama prikazani su *raskošni biblijski rukopisi* (174–175).

Dorothee Sölle prikazuje širenje Biblije u narod kroz liturgiju i zajedničko čitanje Biblije, ljubav obična čovjeka prema Bibliji kao Božjoj knjizi koja prati drugu knjigu, knjigu života (zato naslov »Objek Biblije«, 182–201), prijevod Biblije na narodne jezike ... Spisateljica polazi od siromaha kao učitelja i učiteljica od kojih trebamo učiti mi neizmjereno nadmoćniji po znanju, vremenu, knjigama, papirima, pomoćnim sredstvima, sveučilištima. Oni su bliže objim knjigama, i Bibliji i životu. Na mat-stranicama su prikazani i opisani *prvi biblijski tekstovi na narodnom jeziku* (190–191).

Clemens Thoma prikazuje »Bibliju u židovsko-kršćanskom shvaćanju (202–213), o rabinskom tumačenju biblijske objave, tumačenju rabina, tih praotaca židovskih grupacija, koji su istraživali Bibliju u prvih šest stoljeća kršćanskoga računanja vremena, o njoj raspravljali i svojim je učenicima i zajednicama brižljivo izlagali. Njihovo golemo pisano djelo (dva Talmuda, midraši i targumi za sve knjige hebrejske Biblije) izvanredan je doprinos aktualizaciji Biblije za vrijeme koje je uvijek novo i uvijek u promjeni. Primjer njihova tumačenja Biblije pisac pokazuje na primjeru Kaina i Abele (Post 4). Pisac izlaganje zaključuje riječima Franza Rosenzweiga: »Glavna težnja

Tore usmjerena je izgradnji mira u svijetu. Ako Izrael bude i dalje razvijao svoju religioznost u smislu Abelove poruke, tragedija Kajina i Abele neće se, dakle, više ponoviti. To isto vrijedi, prema Franzu Rosenzweigu, i za kršćanstvo« (str. 212). Prilog na mat-stranicama ilustrativno prikazuje i opisuje *prijeводе Biblije na jezike starih i novih naroda* (214–215). Tu su nabrojani i prijevodi na hrvatski jezik (str. 215).

Na kraju, *Adel Theodor Khoury* pokazuje suodnos »Biblije i Kur'ana« (217–227). Kur'an je već davno uputio poruku židovima i kršćanima: »Naš i vaš Bog jest jedan« (*Kur'an* 29,46). Pisac sažeto izlaže najvažnije izričaje Kur'ana o Bogu: Bog je svemogući stvoritelj, Bog providnosti i predodređenja, sudac svih ljudi, transcendentan i jedincat. Na mat-stranicama (228–229) prikazane su *molitve iz Kur'ana*.

Knjizi je na kraju dodano tumačenje slika, nabrojani poznatiji prijevodi Biblije, molitvenici i nabožne knjige (časoslovi, hagada o Pashi, hebrejski molitvenik, iz 1427., Sarajevska hagada ...), slikarstvo i kiparstvo. Kazalo osoba (234–237), osnovni podaci o autorima članaka (238–239) te popis prevoditelja na hrvatski jezik (239). Djelo je od svakodnevne koristi za čitanje i proučavanje Biblije i, povrh toga, mali muzej – kao neka mala pinakoteka – Biblije u povijesti umjetnosti.

Adalbert Rebić